

Булат Є. А.,

*доктор юридичних наук, старший дослідник,
провідний науковий співробітник відділу приватноправових досліджень
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії наук України*

Зуб І. В.,

*кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник відділу науково-правових експертиз
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії наук України*

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЧИННОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

COMPARATIVE ANALYSIS OF CURRENT LEGISLATION IN THE FIELD OF INTELLECTUAL PROPERTY IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION

У статті здійснено комплексний порівняльний аналіз чинного законодавства України у сфері інтелектуальної власності в контексті його відповідності нормам і стандартам Європейського Союзу. У зв'язку з активними процесами євроінтеграції особливої актуальності набуває визначення рівня гармонізації національного законодавства у сфері інтелектуальної власності з *acquis* ЄС, зокрема, в частині охорони та реалізації прав інтелектуальної власності.

В статті здійснено аналіз поточного стану законодавства щодо змін, що вже відбулися і визначення подальших напрямів для реалізації політики наближення законодавства до європейських цінностей у зазначеній сфері.

Авторами проаналізовані основні законодавчі акти, інші нормативні документи, що регулюють сферу інтелектуальної власності, в контексті положень Паризької конвенції про охорону промислової власності.

Окремо в статті приділено увагу нормотворчій діяльності у сфері інтелектуальної власності щодо законопроектів з питань інтелектуальної власності, ухвалення яких матиме вплив на подальший розвиток відповідного законодавства. У цих законопроектах шляхом внесення відповідних змін до ЦК України та спеціальних законів зазначеної сфери пропонується визначити особливості розподілу прав інтелектуальної власності на об'єкти, що створюються військовослужбовцями у зв'язку з виконанням службових обов'язків, а також окремих питань створення об'єктів інтелектуальної власності, набуття та здійснення прав інтелектуальної власності державою в особі суб'єктів сектору безпеки і оборони.

Авторами підкреслено необхідність подальшого вдосконалення нормативно-правової площини зазначеної сфери з урахуванням специфіки національного законодавства і стратегічних євроінтеграційних цілей. Визначена позитивна динаміка розвитку законодавства стосовно відповідності його *acquis* ЄС і зазначено, що подальші зміни щодо окремих його об'єктів потребуватиме, у майбутньому, поглибленого вивчення і застосування міжнародної практики у зазначеній сфері.

Ключові слова: *інтелектуальна власність, правова охорона, удосконалення законодавства, європейська інтеграція, чинне законодавство, об'єкти інтелектуальної власності, оновлення законодавства.*

The article provides a comprehensive comparative analysis of the current legislation of Ukraine in the field of intellectual property in the context of its compliance with the norms and standards of the European Union. In connection with the active processes of European integration, the definition of the level of harmonization of national legislation in the field of intellectual property with the EU *acquis*, in particular in terms of the protection and implementation of intellectual property rights, is of particular relevance.

The article analyzes the current state of legislation regarding the changes that have already taken place and determines further directions for the implementation of the policy of approximation of legislation to European values in the specified area.

The authors analyzed the main legislative acts, other regulatory documents regulating the field of intellectual property, in the context of the provisions of the Paris Convention for the Protection of Industrial Property.

Besides, special attention is given to law-making activities in the field of intellectual property, particularly regarding draft laws which adoption will impact on the further development of relevant legislation. These draft laws propose

amendments to the Civil Code of Ukraine and special laws in the specified field to define the peculiarities of distributing intellectual property rights to objects created by military personnel in connection with the performance of their official duties, as well as certain issues regarding the creation of intellectual property objects, and the acquisition and implementation of intellectual property rights by the state represented by entities from the security and defense sector.

The authors emphasized the necessity for further improvement of the regulatory framework in this field, taking into account the specifics of national legislation and strategic goals of European integration.

The positive dynamics of the development of legislation regarding the compliance of its EU *acquis* is determined and it is stated that further changes regarding its individual objects will require, in the future, in-depth study and application of international practice in the specified field.

Key words: *intellectual property, legal protection, improvement of legislation, European integration, current legislation, objects of intellectual property, updating of legislation.*

Постановка проблеми. Останні зміни, пов'язані з рекодифікацією цивільного законодавства і, у тому числі, інтелектуальною власністю, свідчать про необхідність подальшої адаптації і гармонізації законодавства зазначеної сфери з нормами і стандартами Європейського Союзу.

Водночас, законодавство в сфері інтелектуальної власності потребує аналізу в контексті його оновлення і відповідності Директивам і Регламентам ЄС, іншим міжнародним нормативно-правовим актам. З огляду на це, вважаємо за необхідне зупинитися на аналізі законодавчих змін у сфері промислової власності згідно Паризької конвенції з охорони промислової власності. П. 2 ст. 1 цієї Конвенції охороні підлягають патенти на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, товарні знаки, знаки обслуговування, фірмові найменування та вказівки про походження чи найменування місця походження, а також припинення недобросовісної конкуренції [1]. Саме щодо зазначених об'єктів і буде здійснений аналіз чинного законодавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання правової охорони інтелектуальної власності в тому числі, в контексті рекодифікації цивільного законодавства висвітлювались в наукових працях О. О. Кота, Н. С. Кузнецової, А. Б. Гриняка, О. П. Орлюк, Ю. М. Капіци, Г. О. Андрощука, О. Ф. Дорошенка, І. Є. Якубівського, О. І. Харитонової, А. О. Кординця, О. В. Кохановської, та інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Разом з тим, необхідність приведення законодавства у сфері інтелектуальної власності у відповідність з *acquis* ЄС і потребує аналізу змін законодавства, що вже відбулися і визначення подальших напря-

мів для реалізації політики наближення законодавства до європейських цінностей у зазначеній сфері.

Метою дослідження є аналіз поточного стану чинного законодавства у сфері інтелектуальної власності щодо відповідності його Директивам і Регламентам ЄС та іншим міжнародним нормативно-правовим актам.

Виклад основного матеріалу. Одним із істотних моментів, який стосується практично всіх, без виключення об'єктів інтелектуальної власності, є забезпечення можливості подання заявок на них в електронній формі що, безумовно, дозволяє зекономити час і оптимізувати процес подальшої комунікації з Установою, до якої надсилаються документи, спростити і прискорити процес реєстрації і отримання відповідних охоронних документів.

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформи патентного законодавства» від 21 липня 2020 р., № 816-IX започатковані реформаційні зміни у модернізації національної системи охорони прав на об'єкти промислової власності.

Зокрема, у відповідність до Directive 98/44/EC of the European Parliament and of the Council of 6 July 1998 on the legal protection of biotechnological inventions («Про правову охорону біотехнологічних винаходів») [2], було приведено Закон України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» [3], в бік уточнення переліку об'єктів, на які не поширюється правова охорона і, зокрема, визначено неможливість надання правової охорони процесам модифікування генетичної totoжності людських істот на підставі зародкової лінії та процесам клонування людських істот [4, с. 195]. Ст. 27¹ Закону запропоновано встановлення додаткової охорони для лікарського

засобу, об'єктом якого є активний фармацевтичний інгредієнт, що передбачає можливість для володільця продовження строку чинності майнових прав інтелектуальної власності на такий винахід (додаткову охорону) строком, що не перебільшує п'яти років [3]. Це положення також частково корелюється з Directive 2001/83/EC of the European Parliament and of the Council of 6 November 2001 on the Community code relating to medicinal products for human use (Директивою ЄС «Про Кодекс Співтовариства щодо лікарських засобів призначених для застосування людиною») [5], Regulation (EU) № 469/2009 of the European Parliament and of the Council of 6 May 2009 concerning the supplementary protection certificate for medicinal products (Регламенту ЄС № 469/2009 «Про додатковий охоронний сертифікат для лікарських засобів») [6]. Для досягнення належного та ефективного рівня охорони і захисту прав інтелектуальної власності в Законі передбачено застосування процедури «post grand opposition», що передбачає визнання прав на об'єкти промислової власності недійсними в адміністративному порядку і дозволяє уникнути того чи іншого спору або рішення в суді [7]. Саме така стратегічна мета визначена і Угодою про асоціацію з ЄС [8].

До Закону України «Про охорону прав на промислові зразки» [9], внесено зміни згідно Directive 98/71/EC of the European Parliament and of the Council of 13 October 1998 on the legal protection of designs (Директива № 98/71/ЄС Європейського Парламенту і Ради ЄС «Про правову охорону промислових зразків») [10], щодо визначення промислового зразка. Зокрема, згідно п. 2. ст. 5 Закону визначено, що промисловим зразком може бути зовнішній вигляд виробу або його частини, що визначається, зокрема, лініями, контурами, кольором, формою, текстурою та/або матеріалом виробу, та/або його оздобленням [9]. Обсяг правової охорони та вимог охороноздатності, які пред'являються до промислового зразка, приведені у відповідність до Директиви № 98/71/ЄС Європейського Парламенту і Ради ЄС про правову охорону промислових зразків і Council Regulation (EC) № 6/2002 of 12 December 2001 on Community designs (Регламенту Ради ЄС «Про промислові зразки Європейської Спіль-

ноти») [11]. Зокрема, п. 1 ст. 6 Закону визначено, що промисловий зразок відповідає критеріям охороноздатності, якщо є новим і має індивідуальний характер. З метою подальшої гармонізації законодавства передбачено видачу свідоцтва замість патенту на промисловий зразок. Зміни торкнулися також і строків охорони промислового зразка. Так, згідно ст. 10 і ст. 12 Регламенту відповідно і п. 5 ст. 5 Закону, строк чинності майнових прав на зареєстрований промисловий зразок становить п'ять років від дати подання заявки і може продовжуватися на один або більше п'ятирічних строків, але загальний строк чинності майнових прав на зареєстрований промисловий зразок не може становити більш як 25 років від дати подання заявки.

Внесено зміни до законодавства щодо засобів індивідуалізації учасників цивільного обороту, товарів і послуг, зокрема, торговельних марок, фірмових найменувань і географічних зазначень.

Так, зміни до законодавства України щодо охорони прав на торговельні марки спрямовані на імплементацію положень Угоди про Асоціацію України з ЄС, Сінгапурського договору і Протоколу до Мадридської Угоди [12]. 18.09.2024 р. набули чинності нові «Правила складання, подання заявки на торговельну марку, заявки на міжнародну реєстрацію торговельної марки та проведення експертизи заявки на торговельну марку, міжнародної реєстрації торговельної марки з поширенням на Україну» [13]. В них враховані основні євроінтеграційні зобов'язання, які взяла на себе Україна в контексті охорони торговельних марок. Зокрема, п. 1. абз. 1 Правил передбачено можливість подання заявок на реєстрацію словесних зображувальних, тривимірних, комбінованих, звукових, позиційних, орнаментних, рухових, голографічних, мультимедійних позначень, а також кольорів як таких або комбінації кольорів без окреслення контурами [13]. Згідно Directive (EU) 2015/2436 of the European Parliament and of the Council of 16 December 2015 to approximate the laws of the Member States relating to trade marks (recast) (Директива ЄС 2015/2436 про наближення законів держав-членів щодо торговельних марок) [14], а також Commission Delegated Regulation (EU) 2018/625 of 5 March 2018 supplementing

Regulation (EU) 2017/1001 of the European Parliament and of the Council on the European Union trade mark, and repealing Delegated Regulation (EU) 2017/1430 (Регламент ЄС 2017/1430) [15], узгоджуються у частині спрощення процедура подання заявок; положення щодо заборони підготовки до порушення (п. 26). Підготовчі дії, такі як поширення і продаж ярликів, етикеток, упаковки та подібних предметів, які згодом можуть комбінуватися з контрафактними виробами, будуть розглядатися як такі, що потенційно порушують право [16, с. 202], порядок перевірки факту застосування щодо заявника або держави заявника спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій), а також правові наслідки реалізації санкцій; порядок відмови в реєстрації торговельної марки у разі якщо заявником є особа, пов'язаною із державою-агресором [17].

Законодавство України у сфері географічних зазначень зазнало суттєвих змін у 2024–2025 роках, спрямованих на гармонізацію з нормами Європейського Союзу та посилення захисту прав виробників. З 16 серпня 2024 року набули чинності нові «Правила реєстрації географічних зазначень», підготовлених Міністерством економіки для українських виробників, які передбачають наявність чітких вимог до реєстрації сільськогосподарських продуктів, спиртних напоїв і харчових продуктів. Згідно документу визначено, хто має право на реєстрацію, визначено, які для цього потрібні документи і як оформити специфікацію товару [18].

Також одночасно було затверджено «Порядок ведення переліку користувачів, що визначає процедуру внесення, оновлення та виключення відомостей про користувачів географічних зазначень, що охороняються в Україні на підставі міжнародних договорів» [19]. Зазначені зміни будуть позитивно відображатися і сприяти гармонізації українського законодавства з нормами Європейського Союзу, що дозволяє українським виробникам реєструвати географічні зазначення, які визнаються на території ЄС. Це відкриває нові можливості для просування українських продуктів на європейських ринках [20].

Охорона фірмових найменувань передбачена п. 2 ст. 1 Паризької конвенції про охорону

промислової власності. Натомість, ст. 8 зазначено, що фірмове найменування охороняється в усіх країнах Союзу без обов'язкового подання заявки чи реєстрації і незалежно від того, чи є воно частиною товарного знака [1].

Як вбачається з Книги 4 «Право інтелектуальної власності» ЦК, зокрема, ст. 90, сьогодні використовується поняття «комерційного» найменування. На думку фахівців, вже тривалий час дискутується питання щодо співвідношення понять «найменування» і «комерційне найменування». Ми погоджуємось з тим, що комерційне найменування відрізняється від звичайного тим, що користується правовою охороною як об'єкт інтелектуальної власності [21, с. 188]. А визначення «комерційне» або «фірмове» потребує лише усунення протиріччя суто термінологічного характеру, що підтверджується і позицією, викладеною в Концепції з рекодифікації (оновлення) ЦК України [22, с. 32].

Зазнало відповідних змін і оновлень і законодавство у сфері охорони компонувань напівпровідникових виробів. Ці зміни були внесені Законом №111-IX від 19 вересня 2019 р. і передбачали усунення термінологічних протиріччя. Зокрема, змінено назву закону з «Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем» на «Про охорону прав на компонування напівпровідникових виробів». Введено нові терміни «компонування напівпровідникового виробу» та «напівпровідниковий виріб». Окрім цього, в законі були уточнені умови охороноздатності компонування, зокрема визначено, що правова охорона надається компонуванням, які є оригінальними та не були використані на комерційній основі до подання заявки або до їх першого використання. Визначені строки чинності виключних майнових прав ІВ, уточнено права і обов'язки, що впливають із державної реєстрації компонування напівпровідникового виробу, включаючи право дозволяти або забороняти використання компонування третіми особами [23]. Зміни до законодавства були спрямовані на імплементацію положень статей 224–227 Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, а також Директиви Ради 87/54/ЄС від 16 грудня 1986 р. про правову охорону топографій напівпровідникових виробів [24].

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення законодавства у сфері охорони прав на сорти рослин та насінництва і розсадництва у відповідність із положеннями законодавства Європейського Союзу», спрямований на наближення українського законодавства у сфері охорони прав на сорти рослин до положень законодавства Європейського Союзу [25].

Закон був приведений у відповідність з Директивами і Регламентами ЄС. Основні зміни стосувалися встановлення вимог до назви сорту відповідно до Міжнародної конвенції з охорони нових сортів рослин (UPOV); визначення однакової термінології (назви) для сорту в Україні та країнах ЄС; спрощення процедури реєстрації для вже зареєстрованих сортів (країни ЄС та інші), що дозволяє українським агровиробникам отримувати доступ до новітніх сортів одночасно з закордонними агровиробниками; визначено термін розгляду заявки на сорт – 20 календарних днів, скасовано процедуру формальної експертизи заявки та експертизи назви сорту; введено поняття фальсифікованого насіння та/або садивного матеріалу; скорочення строків чинності майнових прав інтелектуальної власності на сорт рослин: 30 років для сортів деревних та чагарникових культур і винограду, 25 років – для всіх інших сортів; спрощення процедур імпорту. Закон передбачає спрощені процедури ввезення насіння та садивного матеріалу, особливо під час дії воєнного стану, що відповідає принципам вільного руху товарів у ЄС [26].

Розробниками § 4.4. Концепції оновлення цивільного кодексу України запропоновано адаптацію правових режимів охорони комерційної таємниці та ноу-хау до законодавства ЄС. Відповідно до Директиви (ЄС) 2016/943 щодо охорони нерозкритого ноу-хау та бізнесової інформації (комерційної таємниці) проти їх неправомірного набуття, використання та розкриття, у складі комерційної таємниці виділяють два види об'єктів: творчого характеру – ноу-хау та нетворчого – бізнесової інформації. У зв'язку з цим, пропонується: (1) доповнити главу 15 ЦК України окремою статтею «Комерційна таємниця» (див. § 1.13); (2) главу 46 ЦК «Право інтелектуальної власності на комерційну таємницю» замінити главою «Право

інтелектуальної власності на ноу-хау»; (3) передбачити, що особливості охорони прав на комерційну таємницю визначаються законом [22, с. 32]. Хоча наразі в Україні не прийнято нових законодавчих актів, спрямованих безпосередньо на охорону ноу-хау, чинне законодавство вже містить положення, що забезпечують захист комерційної таємниці. Подальша гармонізація з європейськими стандартами, зокрема з Директивою (ЄС) 2016/943, є важливим кроком для посилення правової охорони ноу-хау в Україні.

Водночас, відбувається і активна нормотворча діяльність у сфері інтелектуальної власності. Зокрема, у Верховній Раді України на різних стадіях розгляду перебуває значна кількість законопроектів з питань інтелектуальної власності, ухвалення яких матиме вплив на подальший розвиток відповідного законодавства. Деякі з цих проектів вже прийняті у першому читанні і очікують на подальший розгляд найближчим часом. Зокрема, йдеться про взаємопов'язані між собою проекти Законів України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо майнових прав інтелектуальної власності на об'єкти, створені у зв'язку із проходженням військової служби» (реєстр. № 13110 від 17.03.2025 та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо прав інтелектуальної власності на об'єкти, створені у зв'язку із проходженням військової служби» (реєстр. № 13111 від 17.03.2025), які 15.04.2025 прийняті за основу у першому читанні. У цих законопроектах шляхом внесення відповідних змін до Цивільного кодексу України, Законів України «Про авторське право і суміжні права», «Про військовий обов'язок і військову службу», «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», «Про охорону прав на промислові зразки», «Про охорону прав на компонування напівпровідникових виробів», Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України, «Про правовий режим майна у Збройних Силах України», «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» пропонується визначити особливості розподілу прав інтелектуальної власності на об'єкти, що створюються військовослужбовцями у зв'язку

з виконанням службових обов'язків, а також окремих питань створення об'єктів інтелектуальної власності, набуття та здійснення прав інтелектуальної власності державою в особі суб'єктів сектору безпеки і оборони.

Висновки. Проведений аналіз основних нормативних актів у сфері інтелектуальної власності в контексті відповідності їх *aquis* ЄС, Директивам і Регламентам ЄС, іншим нормативно-правовим актам свідчить про позитивну

динаміку розвитку законодавства, що також підтверджується і нормотворчою діяльністю стосовно законопроектів з питань інтелектуальної власності, прийняття яких матиме вплив на подальший розвиток законодавства. Водночас, внесення подальших змін і оновлень до чинного законодавства щодо окремих його об'єктів потребуватиме, у майбутньому, поглибленого вивчення і застосування міжнародної практики у зазначеній сфері.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Паризька конвенція з охорони промислової власності від 20.03.1883 р. № 995_123. Дата оновлення: 25.12.1991. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_123#Text (дата звернення 16.07.2025);
2. Directive 98/44/EC of the European Parliament and of the Council of 6 July 1998 on the legal protection of biotechnological inventions. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/1998/44/oj> (дата звернення 08.07.2025);
3. Про охорону прав на винаходи і корисні моделі: Закон України від 15.12.1993 р. № 3687-XII. Дата оновлення: 15.05.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3687-12#Text> (дата звернення: 01.07.2025);
4. Право інтелектуальної власності Європейського Союзу та законодавство України / за ред. Ю. М. Капіци: кол. авторів: Ю. М. Капіца, С. К. Ступак, В. П. Воробйов та ін. К.: Видавничий дім Слово, 2006. 1104 с;
5. Directive 2001/83/EC of the European Parliament and of the Council of 6 November 2001 on the Community code relating to medicinal products for human use. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2001/83/oj> (дата звернення: 27.06.2025);
6. Regulation (EC) No 469/2009 of the European Parliament and of the Council of 6 May 2009 concerning the supplementary protection certificate for medicinal products (Codified version) (Text with EEA relevance). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2009/469/oj> (дата звернення: 20.06.2025);
7. Знайомимось ближче із новим функціоналом Апеляційної Палати. URL: <https://polikarpov.legal/znajomimos-blizhche-iz-novim-funkczionalom-apelyaczijno%D1%97-palati/> (дата звернення 02.07.2025);
8. Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 16.09.2014 р. № 1678-VII. Дата оновлення 30.11.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення 03.07.2025);
9. Про охорону прав на промислові зразки: Закон України від 15.12.1993. № 3688-XII. Дата оновлення 16.04.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3688-12#Text> (дата звернення 15.07.2025);
10. Directive 98/71/EC of the European Parliament and of the Council of 13 October 1998 on the legal protection of designs. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/1998/71/oj> (дата звернення 08.07.2025);
11. Council Regulation (EC) No 6/2002 of 12 December 2001 on Community designs. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2002/6/oj> (дата звернення 08.07.2025);
12. Набули чинності нові Правила реєстрації торговельних марок. URL: <https://ukrpatent.org/uk/news/main/novi-pravya-reiestratsii-tm-20092024> (дата звернення 04.07.2025);
13. Про затвердження Правил складання, подання заявки на торговельну марку, заявки на міжнародну реєстрацію торговельної марки та проведення експертизи заявки на торговельну марку, міжнародної реєстрації торговельної марки з поширенням на Україну: наказ Міністерства економіки України від 06.08.2024 № 198-89. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1263-24#Text> (дата звернення 09.07.2025);
14. Directive (EU) 2015/2436 of the European Parliament and of the Council of 16 December 2015 to approximate the laws of the Member States relating to trade marks (recast) (Text with EEA relevance). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2015/2436/oj/eng> (дата звернення 02.07.2025);
15. Commission Delegated Regulation (EU) 2018/625 of 5 March 2018 supplementing Regulation (EU) 2017/1001 of the European Parliament and of the Council on the European Union trade mark, and repealing Delegated Regulation (EU) 2017/1430. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg_del/2018/625/oj (дата звернення 02.07.2025);
16. Ткачук Г. В. Зближення законодавства України про торговельні марки з правом ЄС. Правове забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, безпековий, інтелектуальний простір: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 23 квітня 2019 р.) / за ред. Турченко О. Г. Вінниця, ДНУ імені Василя Стуса, 2019. С. 201-217;

17. Орлюк О. Набули чинності нові Правила реєстрації торговельних марок. URL: <https://nipo.gov.ua/novi-pravya-reiestratsii-tm/j> (дата звернення 04.07.2025);
18. Нові правила захисту місцевих продуктів: українські виробники зможуть реєструвати географічні зазначення. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/novi-pravya-zakhystu-mistsevykh-produktiv-ukrainski-vyrobnyky-zmozhut-reiestruvaty-heohrafichni-zaznachennia> (дата звернення 30.06.2025);
19. Порядок ведення переліку користувачів: наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України 16 травня 2024 року № 1513. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0934-24#Text> (дата звернення 01.07.2025);
20. Нові правила реєстрації географічних зазначень набули чинності. URL: <https://eba.com.ua/novi-pravya-reyestratsiyi-geohrafichnyh-zaznachen-nabuly-chynnosti/> (дата звернення 01.07.2025);
21. Оновлення регулювання приватних відносин: проблеми і перспективи: монографія. Київ: Алерта, 2024. 296 с;
22. Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Київ: Видавничий дім АртЕк, 2020. 128 с;
23. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення охорони прав на компонування напівпровідникових виробів: Закон України від 19.09.2019 р. № 111-IX. Дата оновлення 26.09.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/111-20#Text> (дата звернення 01.07.2025);
24. Council Directive 87/54/EEC of 16 December 1986 on the legal protection of topographies of semiconductor products. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/1987/54/oj> (дата звернення 29.06.2025);
25. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення законодавства у сфері охорони прав на сорти рослин та насінництва і розсадництва у відповідність із положеннями законодавства Європейського Союзу: Закон України від 16.11.2022 р. № 2763-IX. Дата оновлення 10.06.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2763-20#Text> (дата звернення 03.07.2025);
26. Половець В. Основні зміни до деяких законодавчих актів України. URL: <https://myronivka-mrada.gov.ua/news/1742204609/> (дата звернення 27.06.2025).

Дата першого надходження рукопису до видання: 22.07.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 26.08.2025

Дата публікації: 26.09.2025